

ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА

УДК 371.2:373.5

Т. А. ВОЛОШИНА

старший викладач

І. С. ЛАПШИНА

кандидат педагогічних наук

С. М. ЛУПІНОВИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент

КЗ “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” ЗОР

ОСВІТНІЙ МОНІТОРИНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

У статті окреслено проблеми та шляхи розвитку інклюзивного навчання в загальноосвітньому навчальному закладі. Висвітлено фактори забезпечення ефективності управлінської діяльності на шляху розвитку інклюзивної школи, в якій створюються умови для самореалізації та самовизначення дітей з особливими освітніми потребами. Визначено складові модельної системи управління інклюзивним закладом: технології діагностування та технології супроводження.

Ключові слова: інклюзивне навчання, моніторинг, оцінювання, управління, супровід, діти з особливими освітніми потребами.

Сьогодні в Україні починає формуватися нова культурна й освітня норма – розуміння й повага до людей з особливостями психофізичного розвитку. Питання навчання дітей з особливими освітніми потребами набуває актуальності через те, що конституційним правом усіх дітей є право на рівний доступ до якісної освіти за місцем проживання в умовах загальноосвітнього закладу. Ціннісність кожної дитини, її активність у суспільстві відображено в Концепції інклюзивної освіти.

У Новій редакції пріоритетів Міністерства освіти і науки України до проекту Середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року (за результатами громадського обговорення) пріоритетними є збільшення охоплення дітей з особливими освітніми потребами інклюзивною освітою, оновлення системи професійного розвитку вчителів і керівників загальноосвітніх навчальних закладів, створення національної освітньої платформи з метою забезпечення вільного доступу всіх дітей шкільного віку до якісних сучасних навчальних ресурсів, а вчителів та батьків – до якісних педагогічних, навчально-методичних, дидактичних, психологічних ресурсів тощо. Інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами, можливий при створенні відповідних умов, а саме: нормативно-правове, навчально-методичне, кадрове, матеріально-технічне та інформаційне забезпечення.

Зважаючи на інноваційність такої форми навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку, управління нею не може цілком спиратися на попередній досвід. Тому особливого значення набуває необхідність створення системи інформаційно-аналітичної підтримки, яку може забезпечити освітній моніторинг. Чим повнішу, адекватнішу та своєчаснішу інформацію про освітню систему надають усім учасникам моніторингових процедур, тим ефективніше коригується досліджуваний процес, приймаються управлінські рішення, планується методична робота, здійснюється адресна допомога [4].

Дослідження виконано згідно з планом науково-дослідницької роботи комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради як складову комплексної теми “Розвиток компетентностей суб’єктів освітнього процесу у системі неперервної освіти”.

Науковці розкрили теоретико-методичні аспекти проблеми: концептуальні підходи й теоретичні засади інклюзивної освіти (Ф. Армстронг, Л. Бартон, В. Іванов, А. Колупаєва та ін.); обґрунтування необхідності надання практичної допомоги особам з обмеженими можливостями (Л. Борщевська, В. Жук, А. Колупаєва, С. Литовченко, Т. Сак, В. Синьов, О. Таранченко, В. Тарасун, А. Шевцов, М. Шеремет та ін.); інклюзивне навчання як передумова повноцінного включення дітей з особливими потребами в систему суспільних відносин (В. Бондар, В. Вавіна, І. Гудим, В. Засенко та ін.); специфіка організації інклюзивного навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку окремих категорій (Л. Калініна, С. Литовченко, Г. Мерсіянова, Ю. Рібцун, Т. Скрипник, І. Сухіна, О. Чеботарьова та ін.).

Детально поняття, функції та моделі організації моніторингу розглянуто в працях українських учених: Г. Єльнікової [2], Т. Лукіної [5], О. Мариновської [6], С. Подмазіна [7], З. Рябової [8] та ін. Незважаючи на зростання інтересу суспільства до проблеми включення дітей з особливостями психофізичного розвитку до навчання разом з однолітками, варто зазначити: досліджень із проблем інклюзивного навчання недостатньо; комплексного дослідження освітнього моніторингу як інструмента, спрямованого на створення умов щодо впровадження інклюзивного навчання, не виявлено.

Соціальна значущість проблеми, її актуальність і недостатня методична розробленість у науково-педагогічній літературі зумовили вибір теми дослідження.

Методологічними засадами дослідження є: філософські положення діалектичного взаємозв’язку й взаємозалежності явищ і процесів соціально-педагогічної дійсності; основні положення теорії систем і системного підходу до педагогічних процесів та явищ; принципи діалектико-матеріалістичного світогляду (науковості, історизму, діалектичної суперечності, єдності кількості та якості, розвитку тощо); концептуальні положення гуманістичної психології та педагогіки щодо задоволення потреб

дитини як умови її розвитку й успішної інтеграції в суспільство; концепція опосередкованого розвитку особистості її діяльністю та середовищем перебування; провідні ідеї сучасної філософії, психології освіти, загальної та спеціальної педагогіки; принципи та функції управління соціальними системами [9].

Метою статті є визначення методологічних засад і обґрунтування інструментарію цілісної системи освітнього моніторингу, спрямованого на розвиток інклюзивної форми навчання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Основними складовими якості освіти є якість умов і якість процесу, які мають забезпечити якість результату. Особливістю впровадження інклюзивної освіти є відсутність достатнього попереднього досвіду, потреба в значних матеріально-технічних, методичних, психологічних змінах традиційного навчально-виховного процесу. Отже, створення оптимальних умов є складним завданням, для вирішення якого керівникам установ та закладів освіти необхідно мати повноцінну, достовірну інформацію як про потреби, так і про наявні ресурси. Таку інформацію може надати тільки освітній моніторинг.

Суттєвою проблемою в організації моніторингу є суб'єктивний характер педагогічних підходів до оцінювання, необхідність в обробці та збереженні великих обсягів даних, на збір та узагальнення яких потрібні значний час та людські ресурси, різноплановий характер більшості показників різного рівня репрезентативності з розрізнених документів, що вимагає ще й значних складних розрахунків для їх поєднання та впорядкування [4]. Вирішення зазначених проблем пропонує сучасна управлінська технологія моделювання інклюзивного освітнього процесу. Головною перевагою модельного підходу є його критеріально-факторна організація.

За визначенням Г. Єльнікової, модель – це еталон, зразок, ідеал об'єкта, де зібрані всі внормовані вимоги до його цілей, завдань, діяльності, продукту тощо. Іншими словами, це формалізоване подання бажаного результату [2].

Складність багатьох організаційних структур вимагає спрощення реальності за допомогою моделей, підвищуючи тим самим можливість людини приймати правильні рішення.

Вивчення моделі, по-перше, дає змогу отримати нове знання про об'єкт планування; по-друге, дає можливість вибрати оптимальні рішення в різних ситуаціях.

Застосування моделювання дає змогу:

- виділити й описати найбільш важливі, істотні зв'язки економічних змінних і об'єктів, що має принциповий характер;
- з чітко сформульованих вихідних даних і співвідношень можна отримувати висновки, адекватні досліджуваному об'єкту;

- отримувати нові знання про об'єкт, наприклад, оцінювати форму й параметри залежностей його змінних, найбільшою мірою відповідні наявним спостереженням;

- точно й компактно викладати положення економічної теорії, формувати її поняття та висновки.

Моделювання в системі освіти має особливі риси, а саме:

- моделювання повинно бути засобом визначення шляхів розвитку об'єкта моделювання;

- перспективний та прогностичний характер моделювання наближує його до проектування;

- головним завданням моделювання є не його дослідження та опис, а визначення можливостей розвитку та вдосконалення освітньої системи.

Зважаючи на суто суб'єктивний характер усіх педагогічних методів оцінювання та високий ступінь інтеграції освітніх систем у соціум і з метою абстрагування та об'єктивізації моніторингової інформації, для дослідження педагогічних об'єктів доцільно розглядати дескриптивні, критеріально-факторні моделі. Така модель складається з факторів та критеріїв їх оцінювання, виражених кількісними показниками, які обирають на основі державних положень, вимог, рекомендацій тощо. Такі моделі легко адаптуються з урахуванням особливостей навчального закладу й легко автоматизуються для прискорення їх обробки.

Факторами в моделі діяльності освітніх об'єктів є суттєві обставини, умова, рушійна сила будь-якого процесу, явища; чинники, що впливають на розвиток цих об'єктів. Кожен фактор характеризується критеріями, які визначають за кваліметричним принципом і є фактичним виміром прояву властивостей об'єкта. Критерії добирають таким чином, що за ними можна однозначно встановити ступінь реалізації фактора.

Кваліметричний підхід в освіті, детально описаний Г. Азгальдовим [1] і адаптований до особливостей моніторингу в освіті Г. Єльніковою [3], дає можливість валідно оцінити якісні показники, важливі для розвитку освітньої системи, та усуває несумісність традиційних оціночних систем. Перехід від кількісних вимірів до вимірів якості процесу підвищує вимоги до методик вимірів. Ці методики не повинні суперечити одна одній та бути такими, що співставляються [4]. Цей підхід відповідає сучасній освітній парадигмі та основним концепціям освіти в Україні. Він практично реалізує особистісно орієнтований підхід до навчального процесу, сприяє розвитку творчих здібностей та компенсує вплив зовнішніх факторів на об'єкт досліджень. Кваліметричний показник дає змогу коректно узагальнити інформацію на регіональному рівні, не вимагаючи від підпорядкованих освітніх навчальних закладів застосування спільної методики.

Вважаємо за необхідне розглянути напрями досліджень, які мають найбільший вплив на ефективність упровадження інклюзивної освіти.

Зрозуміло, що потреби учнів та їх батьків мають важливе значення в процесі визначення необхідних матеріально-технічних, методичних, кадрових умов. Тому вивчення їх запитів і побажань має бути окремим напрямом освітнього моніторингу. Реалізація цього питання може відбуватися через анкетування учнів і батьків. При цьому в опитуванні мають брати участь як учні з особливими освітніми потребами, їх батьки, так і учні з типовим розвитком. Для спрощення та прискорення темпів опитування й обробки даних анкету доцільно розміщувати на електронних ресурсах з підтримки інклюзивної освіти (в Запорізькій області – це портал Інклюзія в освіті Запорізького краю [10]).

Інклюзивний освітній процес потребує певних особливих матеріально-технічних умов. Дотримуватися цих умов, на відміну від традиційної форми організації навчання дітей, дуже проблемно. Отже, фактор матеріально-технічного забезпечення має на меті спрямувати заклади освіти на його реалізацію. При цьому визначені в моделі критерії допоможуть сконцентрувати зусилля керівників закладів освіти на найголовнішому та необхідному, що дуже важливо в умовах економічної кризи.

Зважаючи на важливість професійного фахового супроводу навчання дітей з особливими освітніми потребами, одним із головних критеріїв успішності створених умов є наявність таких фахівців у закладах освіти.

Наступним фактором, який потребує уваги керівників установ та закладів освіти, є методичне забезпечення інклюзивного освітнього процесу. Критеріями успішності реалізації цього фактора мають бути наявність програм, посібників та інших методичних напрацювань, необхідна їх кількість і охоплення певної сфери методичного забезпечення навчально-виховного процесу. На першому етапі запровадження моніторингу інклюзивної освіти важливим є показник забезпеченості всіх учасників інклюзивного навчального процесу методичною літературою.

Важливим фактором забезпечення комфортного інклюзивного навчально-виховного процесу є професіоналізм педагогів. Учитель є ключовою фігурою та чинником якісних перетворень в освіті. Від рівня його компетентності залежить успіх реалізації інклюзивного навчання. Отже, формування професійної компетентності педагогів є одним із першочергових завдань на всіх рівнях управління освітою.

В умовах демократизації суспільства разом з новими можливостями зростає відповідальність кожного працівника за якість і результативність власної праці, та, як наслідок, акценти управління мають зміщуватися від контролю та адміністративного моніторингу до самоконтролю, самомоніторингу й самокорекції.

Водночас такий значущий процес, як формування професійної компетентності педагога інклюзивного закладу, не може бути успішним без певної управлінської координації. На першому етапі важливим є навчання пе-

дагогічних працівників на курсах підвищення кваліфікації та на практикоорієнтованих заходах міжкурсової підготовки, таких як: проблемні семінари, тренінги, майстер-класи, вебінари, дистанційні семінари тощо. Результативність впроваджуваного процесу можна відстежувати за фактором набуття практичного досвіду, а саме через динаміку кількості інклюзивних класів (груп), кількості дітей з особливостями психофізичного розвитку в цих класах (групах), кількості педагогів, які мають досвід практичної діяльності.

Адаптація кваліметричної критеріально-факторної моделі реалізується через багаторівневу організацію оцінювання (фактор і критерії) та наявність механізму вагомостей, що легко регулюють кількісні оцінки показників, зберігаючи характерні тенденції. Універсальність виявляється на рівні факторів, адаптація яких до специфіки досліджуваних об'єктів здійснюється на рівні критеріїв. Специфіку в критеріальну базу вносять самі заклади освіти відповідно до наявних умов. Таким чином, після проведеного оцінювання маємо на всіх рівнях системи управління освітою таку інформацію:

- найбільш об'єктивну інформацію про стан усієї системи та окремих її об'єктів;
- рейтингову оцінку за динамікою показників розвитку процесів і окремих їх характеристик;
- аргументованість управлінських рішень;
- конкретні напрями покращення роботи системи;
- об'єктивну інформацію про перспективні напрями роботи, досягнення й потреби в корекції.

В умовах демократизації та відкритості управлінської педагогічної системи отримана інформація є доступною як для керівників та методистів, так і для педагогічних працівників. Якщо для перших вона є підґрунтям для планування управлінської та методичної роботи та надання адресної допомоги, то для других – основою для самооцінки й організації самоосвітньої діяльності.

Важливим принципом, покладеним в основу модельного підходу, є системність, яка дає можливість розглядати технологію моделювання як результуючу складову управлінських і діагностичних технологій, поєднання провідних філософських методик.

Складовими модельної системи управління є:

Технології діагностування:

- технологія кваліметричного оцінювання;
- технологія критеріально-факторних вимірів;
- технологія векторних досліджень;
- технологія критеріального коригування;
- технологія послідовних вимірів якості об'єктів дослідження;
- технологія узагальнення та виділення колективної думки.

Технології супроводження:

- технологія спрямованої самоорганізації;
- технологія багаторівневої взаємодії суб'єктів освітнього процесу;
- технологія перманентної консалтингової підтримки;
- технологія самопроектування власної освітньої діяльності;
- технологія саморефлексії.

Висновки. Організація моніторингу щодо впровадження інклюзивної освіти за модельним підходом:

- дає змогу ефективно координувати діяльність дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів на всіх рівнях управління освітою (регіональному, міському, районному, локальному) з урахуванням особливостей кожного навчального закладу;

- забезпечує цілеспрямовану діяльність усіх освітніх структур і працівників за визначеними стратегічними напрямками щодо створення відповідних умов для повноцінного та якісного інклюзивного навчально-виховного процесу;

- забезпечує всіх учасників інклюзивного навчально-виховного процесу критеріями для оцінювання та самооцінки власної діяльності, що дає змогу зменшити кількість контрольних заходів і реалізувати принцип спрямованої самоорганізації підвищення професійної компетентності педагогічних працівників;

- гарантує урахування потреб, прав, вимог, уподобань та особливостей кожної дитини для її самоактуалізації й самореалізації з успішною соціалізацією в подальшому житті;

- робить процес управління інклюзивним закладом освіти результативним, демократичним, відкритим, чутливим до внутрішніх і зовнішніх змін.

Перспективи використання результатів дослідження полягають у: накопиченні досвіду щодо прогнозування перспектив розвитку закладу в умовах розбудови інклюзивного освітнього середовища; створенні сприятливих умов для включення дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітнє навчальне середовище із забезпеченням необхідної підтримки з боку фахівців; здійсненні комплексного психолого-педагогічного супроводу дітей за місцем проживання родини.

Список використаної літератури

1. Азгальдов Г. Г. Теория и практика оценки качества товаров (основы квалиметрии) / Г. Г. Азгальдов. – Москва : Экономика, 1982. – 256 с.
2. Єльнікова Г. В. Адаптивне управління; сутність, характеристика, моніторингові системи : колективна монографія / Г. В. Єльнікова, Т. А. Борова, О. М. Касьянова, Г. А. Полякова та ін. ; за ред. Г. В. Єльнікової. – Чернівці : Технодрук, 2009. – 572 с.
3. Єльнікова Г. В. Основи адаптивного управління : курс лекцій / Г. В. Єльнікова. – Київ : ЦППО АПН України, 2003. – 133 с.

4. Лапшина І. С. Автоматизація моніторингових досліджень як необхідний фактор забезпечення ефективності управлінської діяльності [Електронний ресурс] / І. С. Лапшина // Теорія та методика управління освітою. – Режим доступу: <http://www.tme.uo.edu.ua/docs/5/11lapemj.pdf>.

5. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти: теорія і практика / Т. Лукіна. – Київ : Шкільний світ, 2006. – 128 с.

6. Мариновська О. Методика векторного аналізу уроку: проектно-впроваджувальний аспект / О. Мариновська // Директор школи. – 2005. – № 3 (339). – С. 12–17.

7. Подмазін С. Ефективне управління освітніми закладами: роздуми про нову етику управління / С. Подмазін // Директор школи. – 2002. – № 5. – С. 3–5.

8. Рябова З. В. Моніторинг розвитку навчальної діяльності учнів загальноосвітнього навчального закладу : наук.-метод. посіб. / З. В. Рябова. – Харків : Гімназія, 2004. – 72 с.

9. Шевцов А. Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я : монографія / А. Г. Шевцов. – Київ : НТІ “Інститут соціальної політики”, 2004. – 240 с.

10. Інклюзія в освіті запорізького краю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portalinclusion.blogspot.com/>.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2017.

Волошина Т. А., Лапшина І. С., Луцинович С. Н. Образовательный мониторинг как средство развития инклюзивного обучения в общеобразовательном учебном учреждении

В статье указаны проблемы и пути развития инклюзивного обучения в общеобразовательном учебном учреждении. Отражены факторы, обеспечивающие эффективность управленческой деятельности на пути развития инклюзивной школы, в которой создают условия для самореализации и самоопределения детей с особыми образовательными потребностями. Определены составляющие модельной системы управления инклюзивным учреждением: технологии диагностики и технологии сопровождения.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, мониторинг, оценивание, управление, сопровождение, дети с особыми образовательными потребностями.

Voloshyna T., Lapshyna I., Lupinovich S. Educational Monitoring as a Tool for Develop of Inclusive Education in Secondary Schools

The purpose of the article is showing the system of monitoring inclusive education it was during the research on the Department of Rehabilitation and healthy way of life of the Zaporizhzhya Institute of Postgraduate Teacher Education sins 2014 to 2016 years.

Today in Ukraine begins to form a new cultural and educational norm – understanding and respect for people with special needs. The issue of teaching children with special needs becomes wider relevance seeing. The constitution gives the law for all children the right to equal access to quality education. The value of each child in society is reflected in the concept of inclusive education.

The new priority of the Ministry of Education and Science of Ukraine is to increase the coverage of children with special educational needs inclusive education system update professional development of teachers and principals of secondary schools, the creation of national educational platform to provide free access for all children of school age to high-quality modern teaching resources and teachers and parents to quality teaching.

The inclusive education is a complex process to ensure equal access to education for children with special educational needs is possible while creating the right conditions, such as regulatory, teaching, human resources, logistics and information services.

A management of innovative form of education of children with special needs cannot fully rely on previous experience because it is innovative process. Therefore, special importance is the need to establish a system of information-analytical support like educational monitoring. Monitoring can provide timely and effective solutions for the development of an inclusive direction in education.

Authors of article outline the problems and the development of inclusive education in secondary schools. They show factors to ensure the effectiveness of management activities to the development of inclusive schools, and conditions for self-realization and self-determination of children with special educational needs. Now we have a model of inclusive school as the result of the own research.

Key words: *inclusive education, children with special educational needs, model system of inclusive institution, monitoring, people with special needs.*